

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJS STUDIJS

10

*Rimantas Miknys
Lietuvos demokratų partija
1902-1915 metais*

1995

**LIETUVIŲ
ATGIMIMO ISTORIJOS
STUDIJOS**

*Skiriu Motinai ir
šviesiam Tėvo atminimui*

ISSN 1392-0391

Mykolo Römerio 120-osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

10

Rimantas Miknys

Lietuvos demokratų partija 1902-1915 metais

VILNIUS

A. Varno personalinė įmonė

1995

UDK 947.45.052

Li-191

Redakcinė kolegija:

Antanas Kulakauskas

Česlovas Laurinavičius

Raimundas Lopata

Rimantas Miknys

Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)

Vladas Sirutavičius

Giedrius Subačius

Antanas Tyla

Knyga išleista su finansine

ATVIROS LIETUVOS FONDO parama

ISBN 9986-491-22-3

© Rimantas Miknys, Lietuvos istorijos institutas

TURINYS

PRATARMĖ	7
ĮVADAS	8
1. LIETUVIŲ DEMOKRATŲ PARTIJOS KŪRIMASIS IR 1902 - 1904 METŲ POLITINĖ-SOCIALINĖ PROGRAMA	16
1.1. LDP ištakos ir prielaidos	16
1.2. LDP steigimas	27
1.3. LDP pagrindinės programinės nuostatos ir jų įtaka partijos organizavimui	32
2. LIETUVIŲ (LIETUVOS) DEMOKRATŲ PARTIJOS ORGANIZACINIS IR VISUOMENINIS-POLITINIS VEIKIMAS 1905 METAIS	44
2.1. LDP organizacinės problemos, jų sprendimas ir rezultatai	45
2.2. LDP visuomeninė-politinė veikla ir partijos naujų programinių nuostatų formavimas	61
3. LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJA 1906 - 1915 METAIS	94
3.1. LDP organizacinės evoliucijos ir veiklos ypatumai	96
3.2. LDP politinės-socialinės programos bruožai	128
3.3. Tautiniai-politiniai LDP veiklos aspektai	142

IŠVADOS	168
PRIEDAI	173
LENTELĖS.....	174
LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJOS PAGRINDINIAI DOKUMENTAI	184
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	218
STRESZCZENIE	226
RÉSUMÉ.....	238
TRUMPINIAI	249
ASMENŲ RODYKLĖ.....	250

LIETUVOS DEMOKRATŲ PARTIJOS PAGRINDINIAI DOKUMENTAI

1. LDP PROGRAMOS PROJEKTAS (1902 M.)

Programas Lietuvių Demokratų Partijos. (Projektas.)

Šįmet Didžiojoje Lietuvoje tapo padarytas lietuvių demokratų susivaišavimas, ant kurio tarp daugelio kitų klausimų buvo apsvarstomi ir klausimai jų dabartinio programo. Kadangi trumpu laiku šio programo negalima buvo pilnai apdirbti, tai atlikimas šio darbo tapo pavestas parinktiems žmonėms, arba komisijai, kuri tai šiandien, atlikus sulyg duotų jai patarmių savo darbą, pasidrašina apskelbti jį visuomenei su pažymėjimu, juog skelbiamasis programos, kaipo tuo tarpu lietuvių demokratų partijos dar neužtvirtintas, pasilieka p r o j e k t u Lietuvių Demokratų Partijos programo.

Malonėdami lietuviškoj rašliavoje matyti apstingą apsvarstymą užkliudytų programe klausimų, meldžiame "Varpo" bei "Ukininko" rėdystę, o teip-gi ir kitus laikraščius, patalpinti šį projektą ištisa.

15. XI. 1902.

Komisija.

I. Musų siekiai.

Trečiąją kartą padalinus Lenkų viešpatystę, Lietuva pakliuvo į maskolių jungą ir nustojo savosios valdžios. Lietuvoje tuomet laisvi tebuvo bajorai ir kunigai. Nors jie bandė kelis sykius nusikratyti šį jungą, vienok kadangi begindami vien savo reikalus ir bejieškodami tik savo naudų, nepaisė sodiečių likimo ir vertė juos po senovei eiti sunkią baudžiavą, tai pasikėlus prieš Maskoliją maištams, sodiečiai nepadėjo jiems, ir maištai tapo nuramdyti, o Lietuvą ištiko da didesnė priespauda.

Pagaliaus baudžiava tapo numesta. Sodiečiai įgijo šiek - tiek didesnę laisvę, bet ir ant jų, kaip ir ant bajorų ir kunigų, kabojo tas patsai maskolių politiškas jungas. Ypač tas jungas pradėjo įkerėti lietuviams nuo laiko Muravjovo-koriko gadynės, kuomet lietuviams tapo uždrausta spauda, užginta pirkti žemę ir užiminėti įvairias vietas administracijoj. Šią maskolių politiką, paskirtą Lietuvos ištautėjimui, pagaliaus pradėjo suprasti kai-kurie musų šviesuoliai ir nenutautusieji lietuviai sodiečiai. Tauta pabudo iš ilgo miego. Juo tolyn, juo daugiau pradėjo atsirasti užtarėjų lietuvių tautos ir apginėjų jos reikalų, pagaliau atsirado užsieninė musų rašliava.

Bet Lietuvai tebesant maskolių jungė, musų tauta negal įgyti priderančių jai tiesų. Šauksmai ir maldavimai susimylėjimo prieš valdžią, užsispyrusią surusinti musų kraštą, nieko negelbti; prieš valdžios stiprumą priseina išstatyti da stipresnę tautišką sumanią lietuvišką organizaciją. Ilgainiui pradėjo Lietuvoj atsirasti naujos šviesos žiburėliai. Tie žiburėliai, skelbėjai laisvos ir nepriklausomos Lietuvos, užšvito pagaliaus ir surukusiose lietuvių vargdienių grįtelėse po kaimus ir miestus. "L i e t u v a - l i e t u v i a m s", "Lietuva tur but laisva" - šis, išspradžios nedrąsus, šauksmas pradėjo apimti vis didesnes ir didesnes žmonių minias. Lietuva yra politiškai apmirus, Lietuva nori politiškai atgyti - toks tautos tikslas, to visi jos veikiančių partijų programai reikalauja. Laisva ir nepriklausanti kitoms tautoms ir viešpatystėms Lietuva - tai tolimas siekis musų Lietuvių Demokratų Partijos.

Pasiekimui šio plataus siekio yra reikalingas kuoplačiausias musų visuomenės ugdimas. Toksai ugdimas yra šiandien valdžios draudžiamas: vis kas priseina slapčia atlikti; net paprastas kulturiškas darbas, kursai pačioj Maskolijoj kitoms tautoms nėra užginamas, lietuviams yra uždraustas. Męs jug neturime ne tik laisvos spaudos, bet ir paprastos cenzuruotos, toliaus neturime laisvų sueigų, laisvo jaunuomenės mokymo, laisvo išpažinimo tikėjimo, žodžiu sakant, neturime tų tiesų, kurios kiekvienoj apšviestoj viešpatystėj šiandien yra žmonėms užtikrintos. Visos šios tiesos, kaip pas mus, taip ir visoj Maskolijoj, yra valdžios suvaržytos. Lygiu budu

prie viešo viešpatystės valdymo patįs valstiečiai negali nė į išleidimą naujų įstatymų kištis, nė daboti jau išleistų įstatymų, ne užiminėti vietas pačioj administracijojei sulyg žmonių išrinkimo. Viskas galutinai priguli nuo įsiskverbusios po sparnais maskolių erelio biurokratijos, arba, tiesiog sakant, nuo caro.

Ne teip turėtų būti: visuose reikaluose vietoje caro arba priklausančios jam saujos urėdų viršenybės, privalo įvykti pačių žmonių viršenybė. Toksai valstiečių viršenybės įvykimas tėra galimas, tik dabartiniam biurokatiškam arba policijiniam Maskolijos surėdimui žuvus. Šiandien jau ir pati valdžia žino, juog panaikinimo jos geidžia kaip kilstančios prieš ją pačių rusų partijos, teip lygiai ir visos gyvenančios po Maskolijos jungu tautos, kurios trokšta išsiliuosuoti iš po to jungo.

Tai-gi norėdami įgyti ir lietuviams šitą viršenybę ir užtikrinti jiems vaisius politiškos laisvės, mes privalome eiti išviesu kilstančiomis prieš dabartinę valdžią Maskolijos partijomis. Minėdama tai L.D.P. stengsis solidariškai laikytis su tomis partijomis, kurios reikalauja šios politiškos laisvės.

Bet išgavimu politiškos laisvės Lietuvių Demokratų Partijos reikalavimai nepasibaigia. Tardami "Lietuva - lietuviams" mes trokštame išgauti mūsų tautai tokią politišką tvarką, kuriai esant lietuvių galėtų patįs save valdyti, nepriklausydami svetimiems, o kulturiškas jų ugis nebūtų trukdomas svetimtaučių. Tai tegali įvykti tik išgavus pilną Lietuvos autonomiją etnografiškose ribose.

Nesigilindama į busimos autonomiškos Lietuvos pamatus, L.D.P. tuo tarpu laiko per reikalingiausį daiktą ugdyti mūsų visuomenę partijos pakraipoj ir pratinti ją prie ginimo savo reikalų nuo valdžios ir svetimtaučių, kurie trukdytų mūsų siekių įvykinimą.

Santrauka kaip minėtų siekių, teip ir reikalavimų, tolesniai smulčiau išdėtų, ir reiškia savep Lietuvių Demokratų Partijos programą, kursai, mūsų spēkoms einant stiprybėn, tikimės, turės tobulintis ir plėtotis. Su šiuo programu jungiasi teipos-gi ir mūsų taktika, tolesniai apsvarstoma, kuri, kaipo prideranti nuo spēkų pačios partijos, joms augant, turės tobulintis.

II. Musų reikalavimai.

Kaip Maskolijojei, teip ir priklausančioj jai Lietuvoj, nėra nė seimo, nė kito kokio žmonių išrinkto susirinkimo, prieš kurį mes galėtume perstatyti savo reikalavimus, kaip tai yra daroma viešpatystėse, kame yra parlamentai. Savo reikalavimus mums priseina kelti tik prieš Maskolijos valdžią, kuri gali juos priimti arba atmesti ir net nubauti už pakėlimą tokių reikalavimų. Iš pritarimo mes žinome, juog valdžios akyste turi

vertybę tik tokie reikalavimai, išpildymo kurių reikalauja plačios žmonių minios ir kurių nepakakinus gali įvykti sukilimas tų minių prieš valdžią. Ir mūsų statomieji reikalavimai beveik visi tokios rūšies...

Bet tarp jų nemažai yra ir tokių reikalavimų, atlikimo kurių reikalaujame nuo pačios mūsų visuomenės arba nuo atskirų jos luomų ir ypatų. Pildymui šių reikalavimų, kaipo prispirtina spėka, pasilieka vieša mūsų visuomenės nuomonė ir tvirtas persitikrinimas jų reikalingumo.

Visus statomuosius tuo tarpu reikalavimus męs išrandame patogiausiu padalinti į sekančius penkis skyrius: reikalavimai 1. sulyg mūsų kalbos užlaikymo, 2. sulyg mūsų jaunuomenės mokymo, 3. sulyg žmonių valdymo, 4. sulyg parapijų sutvarkinimo ir 5. sulyg įvairių luomų mūsų visuomenės prilaikymo.

1. Sulyg mūsų kalbos užlaikymo.

a) Męs reikalaujame leidimo lietuviams tiesos spausdinti Lietuvoje lietuviškomis raidėmis lietuviškas knygas ir visus kitus išleidimus ant tų pačių tiesų, kaip šiandien Maskolijoje yra spausdinamos rusiškos knygos ir laikraščiai. Lygiu budu reikalaujame, idant pardavinėjimas ir platinimas lietuviškų raštų, išleistų arba kame-nors svetur butų atliekamas sulyg tiesų, kurios yra užtvirtintos dėlei rusiškos ir kitų svetimų kalbų.

b) Męs reikalaujame, idant visose viešose vietose, kaip antai: ant valdžios leistų susirinkimų, draugysčių arba sueigų, skaitymų arba pranešimų, toliaus teatruose arba koncertuose lietuviškai kalbai butų leistos lygios tiesos, kaip ir rusiškai kalbai.

c) Visuose valdžios susisiekimuose su Lietuvos krašto žmonėmis, kaip tai valsčiuose, suduose [teismuose], ant geležinkelių, garlaivių ir t.t. pamatinė kalba privalo būti lietuviška; visi valdžios atsiliepiamai, apskelbimai, pranešimai ir kalbos į žmones turi būti lietuviški.

d) Visi parašai viešose vietose, kaip iškaišai, gatvių ar kelių rodyklos, visokie valdžios apskelbimai apie turgus, pardavimus, pajieškojimus, apie apsaugojimą nuo limpamųjų ligų ir t.t. privalo būti garsinami ir lietuviškoj kalboj.

e) Visų valdžios įsteigų viršininkai Lietuvoje privalo mokėti lietuviškai; nemokantieji šios kalbos neturi užimti vietų.

f) Męs reikalaujame, idant kiekvienas lietuvis, nors jis suprastų svetimą kalbą, visose Lietuvos įsteigose ir susisiekimuose su visokiais viršininkais vartotų tik lietuvišką kalbą. Visos daromos tarp žmonių sankaubos, sutarimai, sulygimai, teip-pat pasirašymai

ant dokumentų, pirmiausia lietuviškai išguldytų, butų atliekami lietuviškai. (Žiur. "Musų taktika.")

g) Visose Lietuvos mokyklose turi būti įvesta lietuviška kalba, priverstinai mokoma.

h) Lietuvių bažnyčiose turi būti vartojama lietuviška kalba, kaip pamatinė.

i) Lietuvos vyskupai ir kunigai privalo mokėti lietuviškai. Tam tikslui turi būti įvestas priverstinas mokymas lietuviškos kalbos Vilniaus ir Seinų katalikų seminarijose, kaip tai yra Kauno seminarijoje.

2. Sulyg musų jaunumenės mokymo.

a) Žinodami, juog kiekvienos tautos kulturiškas ugis labiausia pridera nuo suteikiamojo žmonėms apšvietimo, mes norėtume įvykinti Lietuvoj tokią tvarką, kad žmonėms būtų užtikrinta laisvė mokymo ir bent veltas pradinis kiekvieno valstiečio mokslas. O dabar mes turime valdžios mokyklas, kurios, kaip paskirtos ištautinimui musų jaunumenės ir jos apkvaailinimui, dėl politikų valdžios užmanymų, pasilieka mums ne tik be naudos, bet dažniausiai esti pragaištingos musų tautai. Prie šių pastarųjų privalome priskaityti cerkvinės ir kitas, popų prižiurimas mokyklas, į kurias lietuviams visai nepridera leisti savo vaikų. [Sulyg Vilniaus vyskupo išleisto cirkuliario. 15. vasario d. 1902 metais.]

b) Miestų ir valsčių pradeda mosios žmonių mokyklos, kame viskas yra rusiškai išguldoma, teip-pat netinka lietuvių vaikams, bet kadangi staiga negalima įvykinti jose permainų, tai patariame leisti į jas vaikus, tik sumažinimui jų įtekmės reikalaujame:

1. idant, pradedant vaikščioti į tas mokyklas, kiekvienas vaikas mokėtų lietuviškai skaityti ir rašyti;

2. idant tose mokyklose tikėjimas būtų išguldomas lietuviškai ir iš lietuviškų, spausdintų lotyniškai-lietuviškomis litaromis katekizmų;

3. idant, vaikams einant į tas mokyklas, tėvai rupintųsi prašalinimu netikusios tų mokyklų įtekmės ant jų vaikų. Tam tikslui turi būti vaikams suteiktos lietuviškos knygelės, iš kurių jie galėtų permąnyti visą-ką.

c) Reikalaujame, idant visuose Lietuvos pavietiniuose miestuose būtų įsteigtos vidutinės vyrų ir mergaičių mokyklos (gimnazijos). Pastojimui į šias mokyklas turi būti atmestos visos šiandien varžomos sąlygos, kaip tai: skirtumas, priimant mokintinius, sulyg jų tikėjimo arba kilmės, augštas mokestis už mokslą, policijos paliudijimai apie ištikimumą valdžiai, priverstinas atidavimas mokintinių į internatus, arba užlaikymui (gyvenimui) paskirtus butus, priverstinas vilkėjimas pagal tam

tikros formos pasiūtų rubų, apribavimas iš augšto paskirto skaitliaus vakansijų ir t.t.

d) Įvedimas išguldymo tikėjimo vidutinių mokyklų mokintiniams lietuviams lietuviškoj kalboj.

e) Reikalaujame, idant kiekvienam valstiečiui būtų leista mokinti vaikus namie be kokių šiandien vyresnybės statomų, kliučių ir bausmių.

f) Pradedama mokyklose lietuvių vaikaituri būti mokomi visų dalykų lietuviškai. Šių mokyklų mokintojai privalo būti lietuvių renkami ir turėti lietuvių. [v.b) Red.]

g) Prie kiekvieno valsčiaus, arba gminos, tur būti leista įkurti lietuviškus knygynus.

h) Įvesti išguldinėjimą lietuviškos kalbos vidutinėse Lietuvos mokyklose teip-pat Vilniaus ir Seinų seminarijose.

i) Leisti kiekvienai ypatai arba draugystei įsisteigti įvairias mokyklas, kuriose viskas būtų lietuviškai išguldoma ir kurioms būtų duotos tos pačios tiesos, kaip ir valdžios to paties laipsnio mokykloms.

k) Sugrąžinti Lietuvai Vilniaus universitetą, kame tarp kitų katedrų būtų katedra ir lietuviškos kalbos, istorijos ir literatūros.

3. Sulyg žmonių valdymo.

Prisilaikydami to pamatinio principo, juog žmonės privalo patį save valdyti, o nebūti valdomi svetimų jiems pristatytų viršininkų, mes reikalaujame įvedimo principo sauvaldystės plačiausioj reikšmėj, kaip atskiriems miestams, sodiečių valsčiams (gminoms), teip lygiai visam mūsų kraštui.

Minėdami tai, reikalaujame:

a) Idant valdžia prašalintų visus varžomuosius įstatymus, Lietuvai paskirtus, kurie šiandien neleidžia lietuviams katalikams užimti vietas, kaip antai: administracijoje, suduose, ant geležinkelių ir kitose vyresnybės arba draugijos įsteigose.

Pasarga. Vietų žandarų, policijos tarnų ir kitų, kurių rupestis yra nutautinimas ir politiškas apkvailinimas, neprivalo lietuviai užimėti.

b) idant visos vietos, kaip seniunų (starostų), vaitų, sudžių, raštininkų, mokyklų mokintojų būtų renkamos, ir užimtų jas lietuviai.

c) idant pavietų viršininkai nesikištų į valsčių reikalus užtvirtinime rinkime, išskirstyme mokesčių ir t.t.

d) idant sodiečiai būtų sulyginti tiesomis su kitais viešpatystės luomais ir vietoj dabarties valsčiaus taptų įvestas visuluominis valsčius.

e) Kadangi bendri mūsų krašto reikalai valdžios tuo tarpu tėra aprupinami vien policijinėj reikšmėj, ką parodo mūsų general-gubernatorių veiklumas, tai vietoj jų Lietuvos turėtų būti įvestas visuluo minis semas, kuriame išrinkti žmonių pasiuntiniai spręstų apie šiuos mūsų krašto reikalus:

1. aprupinimas visų Lietuvos ekonomiškų reikalų,
2. aprupinimas žmonių apšvietimo,
3. aprupinimas žmonių gydymo ir higijeniško užsilaikymo,
4. paskyrimas mokesčių ir jų išskirstymas sulyg kiekvieno turtingumo,
5. ir visi krašto reikalai, kurie tik bus leisti apsvarstymui.

4. Sulyg parapijų sutvarkymo.

Pripratinimui žmonių prie to, juog jie privalo patįs save valdyti, ir išvengimui ekonomiškuose parapijų reikaluose galimų skraudų, dabarties rėdymui esant, L. D. P., nesikišdama į tikėjimo dalykus, laiko per reikalingą daiktą laikytis šiuose atvijuose [atvejuose] šitokios tvarkos:

a) Visos parapijos turtas priguli nuo pačių parapijonių, kurie privalo išrinkti prižiūrėjimui jo bažnytinius komitėtus arba sindikus. Šio komitėto sąnariai išduoda atskaitą iš įeigų ir išlaidų parapijonų sueigai.

b) Visas svarbiausias išlaidas, kaip antai statant, atnaujinant ir taisant bažnyčias, kapinius, klebonijas, špitoles ir t.t., komitėtai atlieka pagal padarytą parapijonių sueigos nusprendimą.

c) Visas pelnas už bažnytinių patarnavimą, aukos ir užrašai turi būti įtraukiami į parapijos išdą, kursai pasilieka komitėto prižiuroj.

d) Visi bažnyčios tarnai turi būti parapijos komitėto samdomi, kursai išmoka jiems ir algą. Tas pats komitėtas išmoka algas ir kunigams.

5. Sulyg yvairių luomų prilaikymo.

a) Atsimindami tai, jog atskirų luomų reikalai ne tik nesutinka, bet dažniausia vieni kitiems prieštarauja, męs neužiimame ypatingu prilaikymu kokio-nors vieno luomo reikalų, bet stengsimės aprupinti visų jų bendrus reikalus, tai yra jų tautiškai-politiškus reikalavimus. Vienok matydami vargingą ir skurdų mūsų visuomenės nuslėgtųjų gaivalų gyvenimą, ar tai sulyg jų padėjimo, ar beturtystės, ar tamsumo, daugiausia rupšimės jų buvio pagerinimu, kadangi be tokio pagerinimo vargu būtų reikalauti iš jų permanymo ir tautiškai-politiškų reikalų. Todėlei į pirmą šių rūpesčių eilę L. D. P. paskiria aprupinimą, pagerinimą buvio miestų ir kaimų darbininkų, smulkžemių ir bežemių ukininkų, sodiečių, smulkių amatnikų ir pramonininkų. Šių luomų sąmonė sulyg skelbiamojo partijos tikslo yra tvirčiausiu ramčiu [ramsčiu] įkunijimui jos užmanymų.

b) O apie miesto ir kaimų darbininkų padėjimą kalbant, L.D. Partija atranda reikalingu daigtu platinti tarp jų luominį ir politišką susipratimą, palikdama jiems laisvę tvertis organizacijas, kokias jie atras tam tikslui per reikalingas. Kadangi luominiais šių darbininkų reikalais šiandien rūpinasi tam tikra Lietuvos Socialdėmokratiška Partija, tai platesnis išdėstymas jų reikalavimų tos partijos jau tapo padarytas, ir męs pritariame jai visuose reikaluose, kurie yra sujungti su tautišku Lietuvos darbininkų krutėjimu.

c) Sulyg prilaikymo sodiečių męs statome šitokius reikalavimus:

1. prašalinimas varžančių visuomenę valdžios tiesų, ukininkams ir ki-tiems musų draugijos sąnariams, perkant žemę, miškus ir t.t.;

2. panaikinimas mokesčių, imamų išpirkimui žemės;

3. panaikinimas yvairių natūrališkų pareigų, kurias ukininkai šiandien atlieka, kaip antai: kelių taisymai, atlikimas stuikų, vietinės policijos už-laikymas;

4. sulyginimas ukininkų tiesų su visų kitų luomų tiesomis;

5. palengvinimas išsiskirstymo sodiečių į viensėdžius;

6. sugrąžinimas konfiskuotų laike paskutinio lenkmečio dvarų ir miškų buvusių savininkų jų įpėdiniams, o jiems nebėsant, išdalinimas bežemiams Lietuvos darbininkams;

7. išdalinimas valdžiai prigulinčios Lietuvoj žemės bežemiams darbininkams;

8. uždraudimas tverti Lietuvoj kolonijas: starovierų, buvusių maskolių kareivių, šiandien valdžios daromas;

9. įvedimas lengvaus kredito nusipirkimui žemės, pagerinimui jos, nu-sipirkimui sėklų ir t.t.;

10. įvedimas prie valsčiu patarėjų agronomų, kurie mokyty žmones ge-resnio išdirbimo žemės;

11. įkurimas kiekviename paviete šemdirbystės [žemdirbystės], sodi-ninkystės, bitininkystės mokyklų;

12. leidimas ukininkams tvertis draugystes, sindikatus, bendroves ir t.t.;

d) Sulyg amatninkų, pramoninkų, pirklių prilaikymo atrandame reika-lingu rupintis jų sutvirtinimu ir apsaugojimu nuo nutautimo. Jų daugu-mas šiandien yra miestuose. Kadangi norime, idant musų miestai būtų lietuviški, privalome saugoti atvykstančius lietuvius nuo ištautėjimo, o at-vykusius ir jau nutautusius - stengtis prižadinti prie musų tautos reikalavi-mų.

e) Apginimu dvarponių ir kunigų reikalų, kaipo tvirčiausių musų visuomenės luomų, męs neužsiimame, bet

reikalaujame, idant tuli šių luomų sąnariai, istorijos bėgiu pametę tautystę, grįžtų prie savo užmirštos tautos ir priimtų lietuvišką už naminę kalbą. Abudu šiuo luomu privalo rupintis mūsų tautos gerove, nes juodu užauklėtu ir užugdytu yra kruvinu mūsų žmonių prakaitu. Todėl iš šių luomų galima reikalauti atlikimo tulų pareigų sulyg mūsų žmonių, bet bepasikliauti jais sulyg anų prilaikymo.

III. Musų taktika.

Siekiu mūsų taktikos yra iširbti ir suorganizuoti sumanią politišką partiją, kuri ilgainiu galėtų įvykdyti mūsų reikalavimus, veikdama visoj Lietuvoj vienokiu budu. Toksai įvykdinimas kai-kurių iš mūsų reikalavimų tėra galimas tik įsikunijus mūsų siekiams, pabriežtiems pirmoj dalyje skelbiamojo programo projekto. Neabejojame, juog abelnai mūsų visuomenė nėra pribrendus prie permanymo busimos autonomiškos ir nepriklausamos kitoms viešpatystėms Lietuvos, vienok tuos siekius išrandame reikalingu pabriežti susipratimui prakilnesnių mūsų visuomenės gaivalų, kurie sulyg šių tolymesniųjų reikalavimų geriaus galės permąnyti šių dienų įvairių luomų tautiškai-politiškus reikalavimus. Tuo tarpu mums nei-na apie tobulą išaiškinimą pamatų tos busimos Lietuvos ir tvarkos, kokią joje mēs šiandien norėtume užvesti. Daryti tai mēs galėtume tik su pagalba svajonės, kuriai neprivalo buti vietos programme; mēs stengiamės atkreipti didesnę atydą ant to kas šiandien yra ir kaip negeistinus dabarties apsišreikimus begyj tolymesnio gyvenimo prašalinti; mums rodos, juog užtenka tik paprastų ramščių prie šių siekių, pagražinimą ir jų papuošimą padarys kiekvieno fantazija atskyriai. Taip, kalbėdami apie mūsų siekius, mēs nieko nesakome apie šių dienų kariuomenės prašalinimą, apie tai, koku budu bus padarytas paskirstymas busimoj Lietuvoj turtų, koku budu rupinsimės apie žmonių apšvietą, apie jų gydimą, apie jų kasdieninį darbavimąsi ir t.t. Neabejojame, kad visus šiuos klausimus sąnariai atskyrų luomų sulyg jų dabarties padėjimo turės savotiškai išrišti, atskyrus duoti papuošimus tai busimajai Lietuvai, nors visi šie luomai sutinka, juog dabarties padėjimas yra biauirus ir reikalaujantis permainų. Tokiu budu visus šiuos luomus mēs vienyjame ne sulyg to, ko kiekviena iš jų reikalauja galutinai, bet sulyg to, kas šiandien lygiai visiem skenkia, kas lygiai visus laiko suvaržęs. Tokiu varžomuoju sunkumu ir yra politiškas Maskolijos jungas, kuriam esant tolymesnis tautos bujojimas nėra galimas. Tiesa, ne visi luomai vienodai atjaučia šį jungą - tai pridera kaip nuo jų dabarties padėjimo, teip ir nuo laipsnio jų apšvietos. Bajorai ir šėip didžturčiai nejaučia kai-kur šio jungo, nes ir po juo jiems nebloga gyventi, o nužlugtieji medegiškai gaivailai, kaip darbininkai, ukininkai, smulkųs pirkliai ar amatininkai nepermano šio jungo

sunkumo dėlei stokos apšvietos. Kadangi aprūpinimas padėjimo šių nužlugtųjų yra galimas tik įvykus naujai Lietuvoje tvarkai, todėl jie sulyg savo reikalų gali reikalauti šių permainų ir įvykdinimo naujos tvarkos - tame jų išrokavimas. Todėlei tik ant šių luomų mes galime tvirtai pasitikėti, tuo tarpu kaip luomai mūsų dvarponių, dvasiškijos ir apskritai pininguočių, galėdami prie dabarties padėjimo savo reikalus apginti, gali visai nenorėti įvykdimo šių permainų. Tiesa, šiandien ir šie luomai kenčia kai-kurius persekiojimus, kurie nedaleidžia pilnai bujoti jų užmanymams, kaip tai, jiems uždrausta užiminėti vietas administracijoj, uždrausta tvirti liuosai draugystes, uždraustas žemės pirkimas, įvesti ypatingi tarifai jų išdarbiams sulyg kitų ir t.t. Bet jegu šie persekiojimai būtų atmesti, tai jų mintise mažai tepasiliktų jieškinių, kurie pralenktų valdžios siekius. Atsimindami apie tai, mes labiausiai privalome užsiimti pagerinimu padėjimo nužlugtųjų gaivalų mūsų visuomenės, nes troškimas šio pagerinimo lieka sujungtas su troškimais naujos tvarkos pačiame Lietuvos politiškaime rėdyme. Nors mes ir neapkalbėjome ir neišdėstėme šios dienos reikalavimų darbininkų luomos, bet pakraipa šių reikalavimų aiški jau dėlei vieno nurodymo ant jieškinių Lietuvoj veikiančios Social-Demokratiškos Partijos. Skirtumą tuose jieškinuose randame tik tame juog mes reikalauname prilaikymo šio luomo, tuo tarpu socialistų partijos reikalauna permainų jų gyvenime, kaip abelnai ir visos draugijos, paremtos šiandien ant privatiškos savasties. Pagerinimas darbo sąlygų, sumažinimas darbo dienos, padauginimas algos ir rupesčiai apie kuoplačiausią apšvietą dėlei jų pasilieka ir mūsų programe.

Plačiau išdėstėme reikalavimus mūsų ukininkų, nes tarpe jų, kaipo skaitlingiausio visuomenės gaivalo, užsilikusio lietuvišku, išrandame labiausiai reikalingu pasidarbavimą. Politiškas šio luomo susipratimas po teisybei liudys ir tautos susipratimą ir bus stipriausiu ramsčiu sapamatavimui busimos Lietuvos autonomijos etnografiškose ribose.

Politiškam susipratimui kaip šio, teip ir kitų luomų, mes patariame tvirti po visą Lietuvą atskiras kuopeles, susipratusias sulyg jų tautiškaip politiškų ir medegiškų reikalavimų. Šios kuopelės privalo pasilikti tais žiburėliais, apie pasirodymą kurių Lietuvoje jau anksčiau kalbėjome.

Praplatinimui platesnio politiško susipratimo patariam naudotis politiškaip-tautiška literatūra, įtaisymu viešų pasišnekėjimų, skaitymų, toliaus teatrų, gegužinių, tautiškų švenčių, apvaikštinėjimų myrio dienų svarbiausiųjų mūsų raštininkų ir šiaip veikėjų. Vietoj paprasto blaškinėjimo knygučių ar atsišaukimų tarp žmonių, nepripratusių prie skaitymo patariame pirmoj eilioj naudotis gyvu žodžiu ir todėl stengsimės užlaikyti tam tikrus agitatorius, kokie lankytusi ir turėtų šnekas yvairiuose Lietuvos

kampuose. Platinimo atsišaukimų arba proklamacijų neatmetame, kadangi jie dažnai sujudina apskričio mintis ir pripratina mūsų visuomenę kalbėti apie svarbius jai reikalus, bet vietoj jų augščiaus statome organizavimą nors mažo burelio žmonių susipratusių, kurie tolesniai jau rūpinęsi apie prilaikymą lietuvių tautos savo apskrityje.

Kadangi mūsų reikalavimai užliečia ne vien valdžią, bet ir mūsų visuomenę ir jos atskiras ypatas, tai vietinėms kuopelėms reikia stropiai daboti atlikimą šių reikalavimų. Prie šių pastarųjų galima priskaityti užlaikymą lietuviškos kalbos kaip viešame draugijos gyvenime, teip ypač mūsų bažnyčiose, kame dažnai lenkiškajai kalbai užleista yra privilegijuota vieta. Užlaikymo ir pagudojimo šios kalbos reikia reikalauti nuo kiekvieno visuose atvejuose. Kaip tai smulkiaus nurodyta mūsų programme.

Tolesniai svarbiausiu reikalu šių kuopelių pasilieka darbavimas prie mūsų jaunuomenės mokimo. Atmindami, juog šioj jaunuomenėj visa mūsų tautos viltis, privalome ginti ją nuo ištautėjimo ir teip ją ugdyti, idant iš jos mūsų tauta turėtų didžiausią naudą. Tam tikslui mokininiai kiekvienos mokslinės privalo būti aprūpinami kaip sulyg lietuviškos literatūros, teip lygiai ir visų tautoje kylančių rūpesčių, ar užmanymų. Ypač prisiema pratinti nuo mažumos prie idėjos, juog lietuviai pabaigę mokslus privalo pasilikti tėvynėje ir darbuotis ant jos naudos. Tie, kurie dėlei kokių nors priežasčių peržengė šią priedermę, privalo stengtis sugrįžti, nevežėdami į medegišką nepasivedimą, o jeigu jau pasiliko svetur, tai savo turtais privalo šelpiti likusiuosius savo krašte. Šelpimas jaunuomenės, mokslan einančios, tur but daromas butinai, jeigu ši jaunuomenė jau yra palinkusi prie aukavimo savo spēkų tėvynės labui. Tam tikslui visur Lietuvoj privalo tvertis draugystelės rinkimui piningų sušelpimui besimokinančios jaunuomenės, ir kiekviena šeimyna privalo sutikti ant užmokėjimo paskirto jos mokesčio tam tikslui.

Lygiu budu pridermė šių kuopelių pasilieka priturėjimas visų nukentėjusių dėlei savo tautiško ir politiško darbavimosi, o teip-gi priturėjimas partijos rašliavos ir raštininkų. Rinkimai piningų išleidimui knygučių ir atsišaukimus, o teip-gi politiškiems prasikaltėliams, kankiniams, privalo buti daromi kuoplačiausiai.

Pripratimui kaip ukininkų teip ir kitų luomų prie principo, juog jie visur privalo patį save valdyti, patariame tverti yvairias draugystes ar bendrybes apginimui savo luominių reikalų ir t. t. Sulyg ukininkų valdymo patariame prikabinėti ir agituoti tarpe jų, idant jie naudotųsi iš leistų jiems tiesų patiems valdytis valsčiuje (gminoj). Žinoma, ukininkų kerštai prieš vyresnybę, kaip tai atsisakymas nuo mokėjimo mokesčių, nuo rinkliavų kokioms nors ikonoms, nuo mokėjimo algos raštininkams ar mokin-

tojams dėlei jų nedorumo, neapseis be aukų, bet vis tai nenueis ant niekų. Valdžia, pajutus žmonių susipratimą ir jų kerštą, turės šį bei tą duoti. Šie kerštai ir pasikėsinimai, ar tai valščiuje ar tai parapijos reikaluose, pagimdys didesnę vienybę tarp žmonių, kurie pažįs arčiaus savo priešų nedorybes. Pagiriame teip-gi rinkimą tarp žmonių parašų, ar tai prašant leidimo lietuviams spaudos, ar dėlei kitų reikalų. Nesvarbu, kad šie maldavimai nepasieks savo tikslo, bet jie pratina žmones prie bendro veikimo.

Baigdami šiuos kelis žodžius apie taktiką, norime pasakyti apie budą mūsų elgimosi su lyg svetimtaučių. Atmindami savo pamatinį ramstį, juog "Lietuva-lietuviams", mes stengsimės apie užlaikymą dabartinių etnografiškų Lietuvos rubežių, idant nutautinimo vilnis į Lietuvą toliaus nesiliečių. Gyvenantieji-gi šiandien ant lietuviškos teritorijos, ar tai jie būtų svetimtaučiais, ar nutautusiais lietuviams, privalo pilnai paguodoti mūsų tautiškus reikalavimus ir jiems nesipriešinti. Jokios neapykantos prieš svetimtaučius mes nekeliame, bet besigindami namie nuo svetimtaučių mes visur ir visados stengsimės sušelpiti ir suremti savuosius ir atsiradus piktiems užgriovimams iš pusės svetimtaučių, gjsimės ir kovosime prieš juos. Ypatingo atžvilgio reikalauja santikiai su lenkais, kurie nesiliauna kaikur skrieti savo savo idealus Lietuvoj, junkdami ją prie Lenkijos. Prieš tai mes prieštaraujame ir atmetame bent kokį jų vadovavimą mūsų reikaluose, nors neatmetame solidariško su jais veikimo kaip lygiai ir su kitais svetimtaučiais, kaip latviai, finai, mažrusiai ar baltgudžiai, kurie tik pasirenę yra kovoti su valdžia vardan geresnės ateities.

15.XI.1902.

Prie mūsų programo.

Neįsigilindami į programo siekius ir reikalavimus, mes malonėtume šį kartą atkreipti skaitytojų atydą ant vienos stambios programo ydos - stokos moksliško pamato.

Programo siekiai ir reikalavimai turėtų būti paremti ne tik ant doriškų principų, bet teip-gi ant principo moksliško, su lyg kurio draugijos gyvenimas nesiduoda įstumti į kokias nors vėžes, įsilieti į kokias nors kvarmas, bet eina savo ypatingu keliu, turi savo tiesas, savo tendenciją, savo evoliuciją.

Istorijos filozofija susekė tą kelią, susekė tam tikrą draugijos gyvenimo įstatymą ir pavadino jį *į s t a t y m u o r g a n i š k o s e v o l u c i j o s*, t.y. organiško ugio, nuolatinio paakiui žengiančio kulturiško išsiplėtojimo.

Hegel'is nurodė tą įstatymą sferoj įdėju, o Karol'ius Marksas surišo idėjas su materialiais žmonių reikalais ir išreiškė tą įstatymą šiais žodžiais: "Das industriell entwickeltere Land zeigt dem minder entwickelten nur das Bild der eigenen Zukunft*)" (=šalis, turinti augštesnę pramo-

nę, rodo kelią šaliai, turinčiai žemesnę pramonę). Męs-gi, norėdami pritaikyti tą įstatymą prie savo gyvenimo, galėtume pasakyti taip: "kiekvienos jaunos tautos kultūriškas kilimas tai yra, apskritai imant, ne kas kita, kaip sekimas pėdomis augščiaus pakilusių tautų".

Dėlto norėdami paremti savo programą ant moksliško pamato, męs turime pirma pažinti įstoriją kilimo tų tautų, ką augščiaus už mus stovi, o paskui pažinti kultūrišką stovį savo tautos, idant būtų matyt, kokį kultūrišką darbą męs esame atlikę, ant kokio kultūriško laipsnio stovi mūsų tauta ir koku keliu išpuola mums *pirmiausia* žengti.

Šiaip mus programos bus ne kas kita, kaip rinkinys augštų idejų, garbingų troškimų ir svajojimų, bet ne praktiškų sutinkančių su dvasia laiko, reikalavimų.

Beto [be to,] mus partijos principai turėtų but taip formuluoti, kad būtų aiškiai matyt, kame męs susisiekiame su social-demokratais ir klerikalais ir kuo męs nuo anų skiriamės.

Galiausiai turime pasergėt, kad skyriuje "mūsų reikalavimai" tapo apleistas labai svarbus kultūriškas faktorius - tikėjimas, ir tas apleidimas juo yra nesuprantamas, jei atsiminti, kad "mūsų reikalavimai" nori įgyti simpatiją "plačių žmonių minių".

Red. [Juozas Bagdonas. - R.M.]

Varpas, 1902, nr. 12, p. 257-267.

2. LDP PROGRAMA (1906 M.)

Lietuvos Demokratų Partijos Programa.

A. Įžanga.

Paskutiniais amžiais mes matome visą eilę tautų, kurios rūpinasi pakelti savo kalbą, savo kultūrą ir saviškai gyventi. Nuo kitų tautų nenori atsilikti ir lietuviai.

Nuo 1883 metų, atsiradus pirmutiniam tautiškam lietuvių laikraščiui *A u s z r a i*, prasidėjo naujasis lietuvių judėjimas.

Pamatu lietuvių atgijimui buvo paimta lietuviška kalba.

Kadangi lietuviškai kalbėjo beveik tik vieni Lietuvos kaimų darbo žmonės, tai lietuvių patrijotams išpirmo karto teko kreipties su savo idėjomis į plačias darbo žmonių minias. Todėl lietuviškas judėjimas buvo *d e m o k r a t i š k a s*.

Laikui bėgant lietuvių apgynejai pradėjo skirties į keliatą partijų.

Dabar turime aiškias keturias lietuvių partijas:

- 1) Lietuvos Demokratų Partiją;
- 2) Lietuvos Socijal-Demokratų Partiją;
- 3) Lietuvos Kriksčionišką Demokratišką Partiją;
- 4) Lietuvių Tautiškai-Demokratišką Partiją (névisai susitaisiusią dar).

Pradžią Lietuvos Demokratų Partijos gali skaityti nuo 1894 metų, kada pasidarė aiškus atsiskyrimas klerikalinių šalininkų nuo *V a r p o* ir *Ū k i n i n k o*, bet tuomet žmonės, prigulintieji prie tų dyiejų laikraščių organizacijos, nė nešiojo vardo Lietuvos Demokratų Partijos. Tik 1902 metais per visuotinį susirinkimą D-ėje [Dabikinėje. - *R. M.*] buvo nutarta pasivadinti *V a r p o* ir *Ū k i n i n k o* organizacijai *L i e t u v i ū D e m o k r a t ū P a r t i j a*: 15 dieną Lapkričio mėnesio tų pačių metų buvo sustatytas projektas Partijos programos, atspauzdintas Nr. 12 *V a r p o* 1902 metų ir išten atmuštas skyrium.

Trumpai suglaudus, tame 1902 metų programos projekte buvo išstatyti tokie reikalavimai:

I. T o l i m e s n i s p a r t i j o s t i k s l a s :

- 1) Laisva ir nepriklausanti kitoms tautoms ir valstijoms Lietuva;
- 2) Gyventojų v y r i a u s y b ė visuose Lietuvos reikaluose.

II. A r t i m e s n i - g i r e i k a l a v i m a i t o k i e :

1) Lietuvos savyvalda arba autonomija su visaluo miu s e i m u, kuris spręstų apie ekonomiškus šalies reikalus, apie žmonių apšvietimą, apie šalies mokesnius, apie šalies sveikatos dalykus ir apie kitus šalies reikalus, kurie bus seimo žinioje.

2) V i e t i n ė s a v y v a l d a - valsčių, apskričių, sričių; Lietuvos valdininkai renkami pačių gyventojų, mokantieji lietuviškai.

3) Panaikinimas visokių gyventojų teisių suvaržymų; sulyginimas gyventojų teisių su rusų teisėmis.

4) M o k y k l o s e - pradedamasis mokymas visiems dykai, lietuviams lietuviškai; mokytojai - renkami; pavietiniuose miestuose - vidutinės mokyklos; universitetas - Vilniuje; privatinės mokyklos ir naminis mokymas - be valdžios įsikišimo; įstojimas į visas mokyklas laisvas be kokių suvaržymų; vidutinėse Lietuvos mokyklose - lietuvių kalbos ir tikybos išguldymas lietuviams - lietuviškai.

5) Lietuvių kalbos teisės turi būt sulygintos su rusų kalbos teisėmis; liuosybė lietuviškos spaudos (tuomet buvo uždrausta lietuviška spauda Rusijos viešpatijoje); vyskupai ir kunigai Lietuvos turi mokėti lietuviškai; Vilniaus ir Seinų, klierikų katalik. seminarijose turi but išguldoma lietuvių kalba; lietuvių bažnyčiose pridedamosios maldos lietuviškai.

6) P a r a p i j ų d a l y k a i - L. D. Partija į tikėjimo dalykus nesikiša; reikalauja tiktai renkamų parapijonų komitetų parapijos turtams prižiūrėti ir kunigams bei kitiems bažnyčios tarnams pasamdyti.

7) K a i m i e č i ų r e i k a l a i - panaikinimas visokių suvaržymų žemę perkant, panaikinimas išperkamujų mokesnių, sulyginimas ūkininkų teisių su teisėmis kitų luomų, palengvinimas išsiskirstyti sodžiams į viensėdžius; aprūpinimas žeme bežemių ir mažazemių kaimiečių; palengvinimas kredito žemei nusipirkti ir ūkiui pagerinti; įtaisymas ūkio mokyklų, agronomų-patarėjų ir kt.

8) D a r b i n i n k ų r e i k a l a i - apšvietimas jų, liuosybė draugijų, saugojimas nuo nutautimo.

9) S m u l k i ų j ų a m a t i n i n k ų, p r a m o n i n i n k ų, p i r k l i ų - sutvirtinimas ir saugojimas nuo nutautimo.

10) D v a r i n i n k ų i r k u n i g ų r e i k a l ų apgynimu L. D. Partija neužsiima, bet reikalauja nuo jų prisidėjimo prie lietuviško tautiško darbo.

Tokie tai buvo tuomet Lietuvos Demokratų Partijos reikalavimai. Perėjo 3 suviršum metai. Dalis tų reikalavimų išpildyta - pradedamosiose mokyklose įsiveda lietuvių kalba ir išguldymai, vidutinėse mokyklose neišskiriant ir seminarijas irgi įvedama lietuvių kalba, privatinės mokyklos šiek tiek paliuosėjo nuo valdžios įsikišimo, lietuviška spauda sugražinta, suvaržymai žemę perkant lietuviams panaikinti, didžiama išperkamujų mokesnių panaikinta, draugijos daryti palengvėjo. Tiek tuo tarpu iškovota nuo Rusijos valdžios. Kita tos programos projekto reikalavimų dalis vis labiau bręsta ir gali netolimoje ateityje įsikūnyti į gyvenimą; trečioji-gi dalis tų reikalavimų vis dar pasiliekti, kaip negreit prieinamas idealas.

Mūsų partija pasiliks ir toliaus grynai demokratiška; rūpės jai visos etnografiškos Lietuvos reikalai; remsis ji ir toliaus ant plačių darbo žmonių minių; rūpės ji pasiekti tokį Lietuvos sutvarkymą, kur būtų plačių minių žmonių vyriausybė, lygybė ir liuosybė su teisingu turtų paskirstymu.

Nė savo artimiausių, nė tolimesnių tikslų mėš nemanome pasiekti kitaip, kaip tik per ilgą kovą. Mėš žinome, kad laisvė nesiduoda veltui, kad reikia ji per kovą paimti. Todėl mūsų kelias yra kovos kelias.

Kadangi tenka mums rūpintis ne vien tik kai-kurių Lietuvos gyventojų reikalais, bet visos Lietuvos dalykais, tai randame reikalingu permainingti vardą Partijos.

Dabar vadjsimės ne Lietuvos Demokratų Partija, bet Lietuvos Demokratų Partija.

Kaip jau pasakyta, projekto programos 1902 metų žymi dalis jau išpildyta; gyvenimas tuo tarpu stato naujus klausimus. Taigi parėjo laikas Lietuvos Demokratų Partijai pataisyti ir papildyti savo programą.

B. Lietuvos Demokratų Partijos Programa.

I. Partijos idealas: laisva niekam nepriklausanti demokratiška Lietuvos respublika su teisingu turtų paskirstymu, suvieninta su kaimyniškomis demokratiškomis valstijomis federacijos ryšiais.

II. Lietuvos autonomija.

Artimesnis-gi Partijos tikslas - plati demokratiška etnografiškos Lietuvos autonomija su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, slaptu, betarpišku ir lygiu balsavimu, be skirtumo tautos, tikėjimo ir lyties.

* * *

Pastebėjimas. Prie etnografiškos Lietuvos mėš priskaitome: visą Kauno guberniją; visą Vilniaus guberniją, be Vileikos pavieto ir be dalių Lydos, Dysnos ir Ašmenos pavietų; visą Suvalkų guberniją, be dalių Suvalkų pavieto ir be Augustavo pavieto; daleles Kuršo ir Gardino gubernijos.

Prie to ploto priguli ir Prūsų Lietuva, bet čionai prie autonomiškos Lietuvos jos nepridedame.

2. Autonomiškos Lietuvos sienos prasives prisilaikant tautiško gyven-tojų sudėjimo ir jų noro.

3. Kitataučių teisės autonomiškoj Lietuvoj apsisergti [apsaugoti] pa-matiniais viešpatijos įstatymais.

4. Lietuva gali įgyti autonomiją per visos Rusijos viešpatijos įsteigėjų seimą.

5. Centralinėms visos viešpatijos valdžioms galėtų šie dalykai prigulėti:

1) Užsieniniai dalykai - užsieninė atstovybė, kontraktai, konvencijos, sieniniai mokesniai.

2) Pinigų mušimas.

3) Bendri visos viešpatijos mokesniai.

4) Viešpatijos apgynimas - nuolatinė kariūmenė, karo laivynas, tvirta-pilės, strategiškai keliai.

P a s t e b ė j i m a s. Vietinė Lietuvos žmonių milicija priklauso autono-miškomis Lietuvos valdžioms.

5) Pačtai ir telegrafai.

6) Priežiūra pamatinių viešpatijos įstatymų, duotų įsteigėjų seimo.

7) Davimas įstatymų visai viešpatijai.

6. Kiti visi dalykai, nepriskaityti prie centralinių viešpatijos valdžių ži-nybos, priguli Lietuvos Seimo ir autonomišku jos valdžių žinybai. Šiuose dalykuose nėvienas įstatymas negali pereiti be Lietuvos Seimo nusprendimo. Taigi Lietuvos Seimui pasiliktu tokie dalykai spręsti:

1) Sutaisymas vietinės savyvaldos (valsčiai, apskrīčiai, policija, admi-nistracija).

2) Vietiniai mokesniai.

3) Sutvarkymas žemės ir girių valdymo (bežemių ir mažžemių aprūpi-nimas žeme).

4) Sutaisymas civilinio ir kriminalinio Lietuvos kodekso.

5) Žmonių apšvietimo dalykai (mokyklos, knygnai, muzėjai ir t.t).

6) Keliai, vieškeliai, plentai, geležinkeliai, vandeniniai keliai.

7) Lietuvos žmonių milicija.

8) Kiti dalykai, neprigulintieji prie centralinių valdžių žinybos.

7. Aukščiausioji viešpatijos valdžia turi savo vietininką Lietuvoje, per kurį susižino su Lietuvos Seimu. Vietininkas skiriamas aukščiausios val-džios iš kandidatų Lietuvos Seimo parinktų.

8. Centralinė viešpatijos valdžia susideda: 1) iš aukščiausiosios val-džios, 2) iš viešpatijos seimo, išrinkto pilnu visuotiniu balsavimu visų viešpatijos gyventojų, 3) iš delegacijų atskirų autonomišku viešpatijos da-lių, 4) iš aukščiausiojo viešpatijos teismo.

9. Galybę ir ribas jos kiekvienai įstaigai nutaria visos viešpatijos įsteigėjų seimas.

10. Visas autonomiškos Lietuvos valdymas yra demokratiškas: valsčiai, miestai, srišis, apskrčiai turi autonomiškai valdyties per gyventojų susirinkimus ir per gyventojų atstovus, išrinktus visų gyventojų pilnu visuotiniu balsavimu. Vietinių autonomiškų dalių Lietuvos valdininkai turi būti pačių gyventojų parinkti.

III. Lietuvos ir visos viešpatijos gyventojų teisės.

1. Visi Lietuvos ir visos viešpatijos gyventojai lygūs prieš įstatymus.

Visokios gyventojų nelygybės dėlei tautybės, tikėjimo, kilties pasinaikina.

2. Niekas negali būti kaltinamas ir baudžiamas kitaip, kaip tik tam tikro teismo ir pagal paprastus kriminalinius įstatymus.

3. Niekas negali būti suimtas ir iškratytas, kaip tik iš teismo paliepimo. Niekieno butas negali būti iškratytas arba paimti kieno daiktai, kaip tik iš teismo paliepimo.

Niekieno laišškai ir siuntiniai negali būti atplėšti arba paimti, kaip tik iš teismo paliepimo.

Kiekvienas suimtas žmogus turi būti paleistas arba teisman paduotas ne vėliaus, kaip per vieną parą vietose, kur teismas yra, ir per tris paras kitose vietose nuo valandos suėmimo.

Už kiekvieną bereikalingą suėmimą, iškratymą žmogaus, arba buto, arba kieno-nors daiktų, už atplėšimą arba užlaikymą laiškų ir siuntinių atsako visi tie, kurie koku-nors būdu prie to prisidėjo.

4. Visi gyventojai turi teisę prigulėti arba neprigulėti prie kokio-nors tikėjimo. Tikėjimai prieš įstatymus visi lygūs. Pravoslavų tikėjimas neturi nėkokių ypatingų teisių prieš kitus išpažinimus.

5. Visi turi teisę kalbėti, rašyti, spauzdinti ir koku-nors kitu būdu platininti savo nuomones. Visokia cenzūra pasinaikina. Už žodžio prasikaltimus, kaip ir už kitokius prasikaltimus, visi atsako tik prieš teismą įstatymų keliu.

6. Visi turi teisę daryti susirinkimus ar tai lauke (ant oro), ar tai pastogėje.

7. Visi turi teisę liuosai kurti draugijas, bendroves, sąjungas, daryti politiškas partijas, nesiklausdami valdžios leidimo.

8. Visi turi teisę leisti peticijas į visokias valdžios vietas, kaip kiekvienas gyventojas skyrium, taip ir susitarę su kitais.

9. Visi turi teisę liuosai be pašpartų [pasų] persikelti iš vietos į vietą ir gyventi visoj viešpatijoj; pasilieka tik užsieniniai pašpartai, duodami visiems dykai ir be trukdymo.

Visi turi laisvę be kliūčių pasidaryti kitos valstijos piliečiais.

10. Visi pilnamečiai ir pilnateisiai gyventojai, vyrai ir moters, turi lygias rinkimo teises, gali rinkti kitus, gali būti patįs išrinkti į visokias renkamas visuomenes vietas.

IV. Ž e m ė s v a l d y m a s i r v a l s t i e č i ų r e i k a l a i .

1. Visas Lietuvos žemės plotas priguli autonomiškai Lietuvai. Centralinė viešpatijos valdžia gali išsipirkti dalį tos žemės tik viešpatijos reikalams su pritarimu Lietuvos Seimo.

2. Lietuvos Seimas paskiria, kiek daugiausia gali žemės valdyti vienas gyventojas.

3. Aprūpinimui žeme bežemių ir mažžemių gyventojų Lietuvos Seimas įsteigia tam tikrą žemės fondą, į kurį pereina: 1) viešpatijos ir valdančios giminės žemės ir girios, 2) privatinės žemės, pereinančios į rankas tolimų giminių, 3) žemės, kurios yra viršaus to, kiek pagal Seimo nutarimą gali valdyti vienas gyventojas; 4) tam tyčia išpirtos žemės šalies lėšomis nuo atskirų valdytojų; 5) visos šalies girios. Lietuvos Seimas nusprendžia teisingą atlyginimą už paimtas į tą fondą žemes nuo privatinių ypatų.

4. Lietuvos Seimas turi užsiimti pagerinimu žemės našumo. Kas metai turi būti tam paskirta dalis šalies pinigų: ūkio mokykloms, paveikslingiems [pavyzdiniams] ūkiams, pagerinimui javų sėklų, pagerinimui gyvulių veislės, pravedimui griovių, kelių ir kitiems ūkio dalykams pagerinti. Lietuvos Seimo dalykas - sutvarkyti servitutus, palengvinti sodžiams persikelti į viensėdžius, apginti ūkininkus nuo kapitalistų išnaudojimo javų ir žemės produktų prekyboje.

5. Spekuliuoti (versties) žeme ir giria turi būt uždrausta arba bent suvaržyta įstatymais:

Girios medžiaga turi būti lengvai prieinama aprūpinimui reikalų vietinių gyventojų.

6. Artimiausia priežiūra ir sutvarkymas žemės ir girių valdymo turi prigulėti autonomiškoms kuopoms, valsčiams, apskričiams.

V. M o k e s n i a i .

1. Turi būti panaikinti visokie uždedamieji mokesniai (banderolės, akcizai, štampeliai ir kt.) ant dalykų, visiems būtinai reikalingų,

kaip štai - ant cukraus, žibalo, degtukų, alaus, mielių, druskos, geležies, popierio, degtinės ir kt.

2. Mokesnių pamatu turi būti progresyviškas mokesnis nuo pelno ir nuo turto.

Paskirtoji pelno ir turto mažuma turi būti visai nuo mokesnių liuosa.

3. Niekas dėlei nemokėjimo mokesnių negali turėti mažiaus teisių už mokesnių mokėtojus.

VI. Darbo žmonių reikalai.

1. Visi darbo žmonės turi būti aprūpinti šalies lėšomis ligoje, luošume, senatvėje ir bedarbėje.

2. Turi būti paskirta mažiausias užmokesnis už darbininko darbą.

3. Turi būti paskirtas ilgiausias dienos darbas, prisilaikant 8 valandų dienos darbo.

4. Vaikams, nėščioms, žindančioms ir nesveikiems turi būti uždraustas samdomas darbas. Nakties darbas turi būti leidžiamas tikrai būtiname reikale.

5. Turi būt įtaisyta kaip pabriky, taip ir žemės darbininkų inspekcija, renkama pačių darbininkų ir nepriklausanti administracijai ir policijai.

6. Darbo vietos ir darbininkų butai turi būti sveikai sutaisyti ir sveikai laikomi.

7. Gydymas ir vaistai darbininkams dykai duodasi.

8. Darbo žmonės turi streikų liuosybę.

VII. Teismo reikalai.

1. Teismas turi būti visiems lygus, greitas, teisingas ir neapmokamas. Žemesnieji teisėjai arba santaikos teisėjai renkami.

Apskričio teismai ir teismo rūmas seimo skiriami. Teip-pat ir aukščiausioji Lietuvos teismo vieta - Vilniaus Tribunalas susideda iš paskirtų Seimo teisėjų. Visi teismo dalykai užsibaigia Lietuvoje.

3. Teisėjai - nepakeičiami, nepriklausą nuo administracijos ir nuo Lietuvos Seimo.

4. Lietuva turi savo civilinį ir kriminalinį kodeksą.

5. Už visus kriminališkus prasikaltimus, baudžiamus įstatymais ne mažiaus kaip 3 mėnesiais kalėjimo arba sunkesne bausme, turi teisti prisiekusių teisėjų teismas.

VIII. Apšvietimo reikalai.

1. Pradinis mokymas svietiškas visiems priverčiamas ir duodamas krašto lėšomis.

2. Tolimesnis mokymas krašto mokyklose (ne privatinėse) turi būti be užmokesnio, visiems prieinamas be kokių suvaržymų ir svietiškas.

3. Steigimas privatiųjų mokyklų su visokiomis programomis (ir kokioms išguldymo kalba) - visiems liuosas be valdžios įsikišimo.

4. Pilna liuosybė visiems daryti knygytus, skaitytus, kursus, teatrus, koncertus.

5. Šalies mokyklos turi būti taip sutvarkyti, kad perėjimas iš žemesniųjų aukštesnes galėtų apsieiti be kliūčių ir be egzaminų.

6. Turi būti įtaisyta užtektinai ūkio ir amatų mokyklų.

7. Vilniuje turi būti Lietuvos univerzitetas.

8. Kiekvienas gyventojas turi teisę įgyti pradedamąjį mokymą savo prigimtoje kalboje, o kiek galima, tai ir tolimesnį apšvietimą.

9. Kitiems Lietuvos tautoms (lenkams, baltarusiams, žydams, rusams, vokiečiams) turi būti skiriama iš šalies pinigyno tam tikra dalis pinigų, pagal kiekvienos tautos skaitlingumą, apšvietimo reikalams jų prigimtoje kalboje.

IX. K a r i ū m e n ė.

1. Nuolatinė visos viešpatijos kariūmenė turi būti pamažu mažinama. Kareiviavimo laikas turi būt sutrumpintas ir negali būti ilgesnis per dvejus metus.

2. Lietuviai atlieka kareivijos tarnybę Lietuvoje.

3. Išbuvę paskirtą laiką kariūmenėje atsarginiai kareiviai pereina į šalies miliciją, pašaukiamą paskirtais laikais pasimokyti kariauti.

4. Vietinė milicija, reikalingi jai ginklai - turi būti rankose autonomiškos Lietuvos valdžios.

5. Nuolatinė kariūmenė pamažu turi būti apmainyta žmonių milicija.

X. K a l b ū d a l y k a i.

1. Autonomiškoje Lietuvoje vyriausybės įstaigose oficiališkai kalba yra lietuviška kalba.

Vietose su svetimtautiškais gyventojais kartu su lietuviška vartojama ir kitokia vietinė kalba (baltarusiška, lenkiška, žydiška ir kt.).

2. Visi autonomiškoje Lietuvoje valdininkai, kunigai ir vyskupai turi mokėti lietuviškai.

XI. P a r a p i j ų i r b a ž n y č i ų r e i k a l a i.

1. L. D. Partija nesikišdama į tikėjimo dalykus reikalauja, kad parapijų sutvarkymas būtų demokratiškas, t.y. kad parapijų turtai būtų valdomi visų parapijonų susirinkimų ir išrinktų parapijonų komitetų, pilnu visuotiniu balsavimu.

XII. T a k t i k a.

Savo tikslui pasiekti Lietuvos Demokratų Partija naudosis įvairiais įrankiais:

1. Rūpysis organizuoti plačią Lietuvos Ūkininkų Sąjungą ir Lietuvos darbo žmonių sąjungas.

2. Rūpysis įkurti geras lietuviškas mokyklas, leisti knygas, laikraščius, atsišaukimus, daryti knygynus, skaitymus, žodžiu sakant - šviesti minias.
  3. Rūpysis vieninties su tų partijų, tautų ir atskirų Rusijos viešpatijos dalių atstovais, kurios nori autonomijos pasiekti.
  4. Rūpysis kariūmenę pakreipti prie gyventojų teisių apgynimo.
  5. Reikale L. D. Partija neatsisako ir nuo kitokių priemonių, kurios gali priartinti prie Partijos tikslo.
  6. Būsimajame Rusijos viešpatijos įsteigėjų seime L. D. P. rūpysis įgyti pripažinimą Lietuvai autonomiško demokratiško sutvarkymo.
- 4.III. 1906 m.

Lietuvos Demokratų Partija.

Lietuvos demokratų partija, Tilžė: Otto V. Manderodė, 1906, 16 p.

3. LDP PROGRAMOS PROJEKTAS (1914 M.)

Prie Lietuvos Demokratų Partijos Programos taisymo* .

I ž a n g a.

Gyvenimas - tai kova ir nuolatinis mokymos bei taikymos prie naujai susidariusių aplinkybių. Nes tik tas, kurs moka iš gyvenimo mokytis ir prie naujų aplinkybių prisitaikinti, gali tikėtis gyvenimo kovoj pergalėtoju išeiti. Delto ir lietuvių demokratai jau trečią kartą daro savo idealų ir principų reviziją, trečią kartą mėgina juos kuoaščiau ir kuotobuliau apspręsti ir įkunijimui kuotiesiausius ir kuogeriausius kelius nusitiesti.

Pirmiausia lietuvių demokratų idealai bei reikalavimai buvo aiškiai formuluota ir apskelbta 1902 m. "Varpo" Nr. 12, nors Lietuvos Demokratų Partijos pradžia reikia skaityti 1894 m., kuomet nuo "Varpo" ir "Ukininko" visiškai atsiskyrė klerikaliniai gaivalai. Bet tais laikais Lietuvos visuomenės ir politikos gyvenimas buvo dar taip neaiškus, o kova dėl spaudos išgavimo tiek daug laiko ir pajėgų atėmė, kad lietuvių demokratams visiškai užteko tos šeimyninės organizacijos, kuri buvo susispietusi apie "Varpą" ir "Ukininką". Ir tik 1902 m. buvo atrasta reikalas ta organizacija pavadinti "*Lietuvių demokratų Partija*" ir išstatyti visą eilę visuomenės ir politikos reikalavimų.

Bet štai atėjo 1904/5 metai, kurie antsyk lietuvių tautai tiek daug naujo suteikė. Žymi 1902 m. LDP programos dalis buvo atsieкта. 1906 m. kovo 4 d. sustatoma ir tuojau apskelbiama nauja programa su visa eile naujų ir platesnių reikalavimų. Patsai partijos vardas pakeičiama į "*Lietuvos D. P.*", nes lietuvis demokratas negali pasitenkinti vien tik savo, tautiečiais, jam turi rūpėti reikalai viso to ploto, kur lietuviiai gyvena.

Šiandien - po 8 metų - vėl atsirado reikalas savo idealus ir šių dienu reikalavimus peržiūrėti, geriau sutvarkyti ir trumpai juos apspręsti. Nes

per tuos 8 metus Lietuvos gyvenimo sąlygos daug atsimainė, ir iš visuomenės bei politikos veikėjo šiandien reikalaujama daug platesnio ir gilesnio Lietuvos reikalų supratimo, kaip pirmiau. Be to, atsiranda vis naujų žmonių, kurie senesniųjų demokratijos kartų nei veikimo, nei idealų arčiau pažinti negalėjo, nes užaugo arba auga kitokiais laikais. Todėl dažnai atsitinka, kad tuos pačius žodžius bei tarinius senesnioji demokratijos karta supranta vienaip, o jaunesnioji - antraip, - nežiurint, kad dažnai vieni ir antri savo širdyje tą patį mano ir to paties trokšta. Delto aiškesnis, *šių dienų kalba* išreikštas mūsų idealų ir reikalavimų formulavimas būtinais reikalingas. Šitai pripažino ir aiškiai pabrėžė dar pirmoji 1912 m. Lietuvos Demokratų Partijos konferencija. Čia aš noriu skaitytojams tokios programos projektą pateikti, manydamas, kad tai bus gera proga kiekvienam LDP. draugui ir prieteliui visa tai ramiai apsvarstyti, kritikuoti ir tt., nes tik kuomet kiekvienas LDP. draugas turės po akių trumpai sutrauktą programos pavzdį, tai jis galės aktyviau ir sąmoningiau prisidėti prie galutinio pamos išdirbimo; ir taip išdirbta LDP. programa galės būti gyvenimo reikalavimams tinkamiausia.

Šiam naujam LDP. programos projektui sutaisyti naudojuos 1906 m. oficiale LDP. programa, tik ją sulig savo išmanymo kiek pataisydamas ir papildydamas.

* * *

Lietuvos Demokratų Partijos programa.

I. Pagrindai.

Dabartinis visuomenės surėdymas, paremtas vyriausiai neaprubežiuota private nuosavybe ir laisvomis savininkų varžytinėmis, yra naudingas tik didžiaturčiams ir viešpataujantiems luomams. Darbo žmonės - samdininkai, amatininkai ar smulkūs pramonininkai, ukininkai ar žemesnieji įstaigų tarnautojai - nors įstatymais nėra surišti ir turi teisę savo jėgas bei savo darbo vaisius parduoti ar atiduoti kam nori, bet ištikrųjų ta teise pasinaudoti jie beveik negali. Jie turi savo jėgas ar darbo vaisius parduoti vietos darbdaviams ar vertelgoms už tiek, kiek šie duoda, nes kiekvieną dieną reikia valgyti ir apsidengti. Kitur iškelti ir geresnių darbo bei gyvenimo sąlygų pasijieškoti dažnai nėra nei laiko nei lėšų. O ir svetur

Duodami vietos R-lio [Albino Rimkos - R.M.] straipsniui, kame jis savo supratimu nupiešia artimiausius LDP. siekimus, suglausdamas juos į visą programos projektą, mes žiūri-me į tą darbą kaip į prirengiamąjį prie išdirbimo nuoseklesnės šių laikų Lietuvos demokrati-jos programos.

Neveizint kaikiurių trukumų, mes dedame šį straipsnį taip, kaip jis buvo atsiųstas, pasitikė-dami, kad jis gali iššaukti platesnę diskusiją. *Redakcija.*

šiandien ta pati, nors su kaikuriomis atmainomis, tvarka, ir ten tie patys vargai ir rupesniai, kurie dar pasididina delto, kad, sulig šiandienės tvarkos, svetimos valstybės ar svetimo krašto žmogus niekur tų pačių teisių, kaip tėvynėje, o dažnai neturi net jokių teisių.

Tokia tvarka, toksai visuomenės surėdymas niekaip nesutaikomas su augščiausiuoju gamtos įstatymu ir augštuoju žmogaus pašaukimu. Kiekvienas žmogus užgema ir auga sulig tų pačių gamtos įstatymų, todėl kiekvienas turi turėti ir vienodas teises bei vienodas pareigas, idant visi sulig savo išgalės galėtų dalyvauti ir naudotis didžiausia, kokia tik galima, laime ir gerove. Todėl šiandieninė visuomenės tvarka, kur vienų laimė ir gerovė paremta kitų vargais ir nelaimėmis, turi savo galą rasti ir užleisti vietą kitai - geresnei ir teisingesnei.

Kad esamoji visuomenės tvarka nėra amžina - tai rodo istorija ir dabarties gyvenimas. Buvo vergijos ir baudžiamųjų laikai, kurie senai jau praėjo ir niekuomet nebegrįš. Buvo laikai, kuomet visi žmonės maitinosi tik iš žemės ūkio, žuvininkavimo ar medžiojimo, - šiandien žmonių milijonai sau duoną užsidirba fabrikuose, dirbtuvėse ir šiaip visokiose įstaigose. Buvo laikai, kuomet kiekvienas svetimos giminės žmogus buvo laikoma priešu - šiandien daugelis pasaulio tautų vienoj vietoj visai ramiai sugyvena. Nesenai dar visą Rusiją valdė niekeno rodos nei patarimų nesiklausę atskiri žmonės, - šiandien visgi turime šiokią-tokią Dumą, turime atstovus, kurių pareiga - mūsų reikalus išdėstyti ir juos ginti.

O visuomenės gyvenimas ir dabar nei valandėlės ant vietos nestovi. Mokslo išradimai ir technika nuverčia kalnus, išlygina klonius, užpila vandenį - ir viso pasaulio žmonija nuolat susineša žeme, vandeniui ir oru, nuolat maišosi. Senos ūkininkavimo ir gaminimo formos užleidžia vietą naujoms, tobulesnėms. Žmonės vienijasi į įvairiausios rūšies draugijas ir tuo budu kovoj su kitais luomais įgauna tokios galybės, kokios pavienium gyvendami niekuomet neturėtų. Valstybių ir tautų politika nuolat keičiasi ir nuolat taikosi prie kitų tautų ir valstybių politikos. Šiandien kiekviena valstybė, kiekviena tauta, net kiekvienas luomas aiškiai mato ir supranta, kad be santykių su kitais, be svetimųjų pagelbos apsieiti negalima.

O pagelbos negali tikėtis nei vienas, kuris patsai niekam nenori pagelbėti. Delto šių dienų žmonijoje bei visuomenėje daugiau ne kada nors pirmiau yra tarpusavio susipratimo. Mes turime jau įstaigų, kurios apima viso pasaulio žmoniją (pačta, telegrafas) ir tarnauja visiems lygiai, nežiurint kur kas gyventų. Tarptautinės sutartys apie geležinkelius, vekselius, Raudonąjį Kryžių taipgi apima beveik visą pasaulį. Rupinamasi tarptautinėmis teisėmis, net tarptautiniu darbininkų apdraudimu ir tt.

Nereikia jau kelbėti apie pačios visuomenės įstaigų susibroliavimus. Mokslo tarptautinės draugijos bei suvažiavimai senai žinoma. Taipgi visiems žinoma tarptautinis darbininkų susivienijimas. Vienijasi ir kitu luomų, amatų bei padėjimų žmonės.

Kokiais kelias [keliais] žmonijos plėtojimos eis toliau - mes tikrai nežiname. Bet viena jau šiandien aišku: žmonija iš vienos pusės sparčiais žingsniais eina prie internacionalizmo - mokslo, ekonomijos, kultūros ir aplamai socialio gyvenimo srityse, iš kitos - kiekvienas žmogus, kiekvienas luomas, kiekviena tauta vėl stengiasi kuo nors nuo kitų pasižymėti ir savo individualumą apreikšti ir jį išstbulinti. Visuomenėjimas ir specialėjimas - štai šių dienų tautų plėtojimosi svarbiausios žymės. Ir mums nieko daugiau nelieka, kaip tik aiškiai šis plėtojimos krypsnis suprasti ir sulig išgalės stengtis daryti taip, kad esamosios ir busimosios žmonių kartos kuolaimingiausiai galėtų gyventi ir kultūros vaisiais naudotis. O šitam atsiekti dabartinėse sąlygose yra tik vienas tikras budas: per *apšvietimą* ir visų *žmonių dalyvavimą visuomenės gyvenimo tvarkyme*. Tik apsišvietę žmonės gali savo ir visuomenės reikalus suprasti, tik tada jie gali esamosios tvarkos netikumą pažinti, tik tuomet jie gali įsitaisyti tokią tvarką ir tokį visuomenės surėdymą, kuris jiems patiems ir visai žmonijai būtų naudingas.

Naujos geresnės tvarkos paveikslas galima įsivaizduoti ir šiandien. Bet kad nauja tvarka tikrai būtų žmonėms naudinga, tai ji turi būti paremta realio gyvenimo dėsniais ir savaime išeiti iš visuomenės gyvenimo veiksmų. Todėl matydami, kad žmonijos gyvenimas vis darosi painesnis ir kad vienas žmogus gali išmokti gerai atlikti tik labai menką visuomeninio darbo dalelę, - turime drauge pripažinti, kad šis specializacijos procesas eis ir toliau ir kad tik įvairių užsiėmimų žmonės dirbdami sulig tam tikros prie visuomenės reikalavimų pritaikintos tvarkos galės naudingai savo jėgas suvartoti. O jeigu visa tvarka bus paremta *principu, jog niekas negali naudotis svetimo darbo vaisiais, patsai jokios naudos kitiems nedarydamas, ir kad niekas negali sau užgrėbti tiek, kad kiti delei to turėtų varge gyventi*, o patsai užgrėbikas savo turtų negali produktyviai sunaudoti, - tai ir turime geresnės bei teisingesnės tvarkos paveikslą. Tai galima vadinti socializmu.

Bet tie luomai ir tie žmonės, kurių šiandieninė laimė ir gerovė paremta plačių minių išnaudojimu, nuo savo privilegijų geruoju neatsisakys ir prieš naują, teisingesnį surėdymą visuomet priešinsis. Todėl *nauja teisingesnė tvarka gali įvykti tik per nuolatinę kovą - per spaudžiamųjų ir išnaudojamųjų darbo žmonių kovą prieš savo išnaudotojus ir visą tą tvarką, kuri tiems išnaudotojams bei viešpataujantiems luomams tokią galybę užtikrina*.

Mes tyčia pabriežiame žodžius: *per darbo žmonių kovą* - t.y. ne vien tik darbininkų-samdininkų. Nes smulkus pramonininkai ar amatninkai, ma-

žažemiai ar vidutiniai ukininkai, žemesnieji bei vidutinieji - valdžios, visuomenės bei privačių įstaigų tarnautojai ne lengviau ir ne mažiau dirba, kaip paprasti samdininkai (o dažnai dar ir sunkiau), tuo tarpu pelno kartais dar mažiau, ne kitas prastas darbininkas. Šie žmonės nuo dabartinio surėdymo kenčia nemažiau, kaip darbininkai-samdininkai, ir mes jų apiešti negalime. Negalime tuo labiau, kad visi šitie žmonės, paėmus drauge, visuomet sudaro daug didesnę visų gyventojų pusę, ir tik jiems kovon stojus prieš bendrus visų darbo žmonių išnaudotojus galima tikėtis kovą greičiau laimėti.

Tiesa, yra žmonių, kurie nori tikėti, jog visi šitie vadinami viduriniai luomai turės kartą išnykti ir visa visuomenė pasiskirstys tik į du nelygiu buriu: saujelės didžiaturčių - kapitalistų ir beturčių - darbininkų minių. Bet tuo tarpu akylai tikėti į tai ir laukti - mes negalime, nes neturime jokių pagrindų. "Viduriniai luomai" tuo tarpu ne tik nesimažina, bet dauginasi, ir tik kaikurie iš jų savo paviršutinę išveizdą kiek permaino. Kaip bus toliau - mes pranašauti nenorime. Bet viena aišku: mokslui ir technikai plėtojanties, visam žmonių gyvenimui įvairėjant ir gerovei kylančiam, daug daugiau turi atsirasti įvairių "amatninkų" arba specialistų, kurie, naudodamiesi naujaisiais mokslo ir technikos patirimais, patenkintų atskirų žmonių asmens reikalavimus ir skonį, kuris, kulturai ir gerovei kylančiam, bus lepesnis ir kurio fabrikų masiniai bei uniforminiai padariniai patenkinti negali. Taipgi šiandien jau aišku, kad žemės kulturoje smulkusis ukis už stambųjį daug gajesnis ir našesnis, ypač ten, kur reikalaujama intensyvesnio žemės naudojimo ir dar ypač ten, kur yra patogios sąlygos pienininkystei bei gyvulių auginimui.

Visa šitai turint omenyje ir atsižvelgiant į Lietuvos padėjimą, būtų dideliai klaidinga remtis ir rupintis vien tik darbininkais-samdininkais ir visai moti ranka į kitus darbo žmones arba norėti, kad jie pirma virstų proletarais ir tik tada pradėtų kovoti prieš išnaudotojus. Tai būtų vistiek, kaip kad norėti, idant istorijos ratas sustotų arba imtų suktis. Ne vien darbininkai-samdininkai dabar spaudžiami ir išnaudojami, bet visi darbo žmonės. Todėl ne vienų samdininkų, bet visų darbo žmonių gerovės pakelimu turime rupintis ir visi jie turi kovoti prieš savo bendrus spaudėjus ir išnaudotojus.

Žinoma, mes visai nemanome ir nesakome, kad visi esamieji žmonių luomai taip ir bus iki svieto pabaigai arba kad visus darbo žmonių amatus mes turime arba norime butinai išlaikyti, kokiais jie dabar yra, nežiurint kiek jie visuomenei naudingi. Tie luomai ir tie amatai, kurie savo laiką atgyveno ir kurie negali išlaikyti konkurencijos su mokslo ir technikos pažangos veiksniais - prapuls, nežiurint visų pastangų juos gelbėti. Ir vi-

suomenei butų tiesiog kenksminga, jeigu jos lėšomis butų šelpiama ir palaikoma luomai arba amatai, kurie visuomenei nėra reikalingi ir kurie savaime užsilaikyti negali.

Taipgi visai nemanome "lygiai išdalinti turtų", kaip kaikurie nori mums prikišti, nes iš tokio išdalavimo vistiek nieko neišeitų.

Bet mes griežtai norime atmesti mintį, busią darbininkai-samdininkai tik vieni išnaudojami ir busią tik jie vieni gali ir turi kovoti prieš visų kitų užsiėmimų žmones, kurie nėra paprastais darbininkais.

Darbininkai-samdininkai turi savo ypatingų reikalų, smulkieji ir vidutiniai ukininkai savo, amatininkai bei smulkieji pramonininkai, tarnautojai vėl savo ir t. t. Šiems savo ypatingiems reikalams aprūpinti jie ir privalo spiestis į savas draugijas ir jose bendrai kovoti. Bet prieš savo bendrus priešus, prieš bendrus prispaudėjus ir išnaudotojus kovoti - jie visi gali ir privalo išvien.

Tokių bendrų priešų Lietuvos darbo žmonės turi dabar labai daug. Pirmausia rusų caro valdžia laiko užgniaužusi visą šalį ir neduoda nei laisvai atsikvėpti. Su caro valdžia išvien eina visi šio pasaulio didžturčiai, kuriems esamoji tvarka užtikrina visa - ko pilną be darbo gyvenimą. Sau talkon caro valdžia ir didžturčiai pasikviečia dar ir mūsų kunigus, kurie svieto galiūnams visuomet pasiskubina su pagelba. Pagalios dar vienas visų darbo žmonių priešas - tai tamsybė, girtuoklybė ir kitos šių dienų visuomenės ligos.

Prieš šiuos priešus *Lietuvos Demokratų Partija* ir kviečia visus darbo žmones į bendrą kovą. Kovos budai ir įrankiai gali būti visokie ir sulgy laiko bei aplinkybių gali vienasyk geriau tikti vieni, antrasyk - kiti. Aukso kalnų mes niekam nesiūlome ir nežadame. Bet norime, kad jau šiandien kuodidžiausias žmonių skaitlius kuoplačiau galėtų naudotis visais šių dienų mokslo ir kultūros vaisiais. Todel šale tolimo idealo, mes statome visą eilę visuomenės bei politikos reikalavimų, kurie yra butinai reikalingi visų darbo žmonių bei visuomenės gerovei.

II. L.D. Partijos idealai:

1. *Visuomenės gyvenime* tokia tvarka, kur nebutų vietos išnaudojimui ir kur visi žmonės, turėdami lygias teises ir atlikdami vienodas pareigas, lygiai galėtų naudotis ir visais mokslo bei kultūros vaisiais;

2. *Politikoje* - tautų federacija, kurion lygiomis teisėmis ir lygiomis pareigomis ineina ir laisva demokratiška Lietuva.

III. Lietuvos autonomija arba savivalda.

Artimesnis partijos tikslas - plati demokratiška etnografiškos Lietuvos autonomija su seimu Vilniuje, išrinktu visuotinu, slaptu, betarpiu ir lygiu balsavimu, be skirtumo lyties, tikėjimo, kilties ir tautos, pagal proporcininės sistemos.

Pastaba. Prie etnografiškos Lietuvos mes priskaitome: 1. visą Kauno gub.; 2. Vilniaus guberniją be Vileikos pavieto ir be Lydos, Disnos ir Ašmenos pavietų dalių; 3. Suvalkų gub. be Suvalkų ir Augustavo pavietų dalių; 4. daleles Kuršo ir Gardino gubernijų*).

§ 1. Autonomiškos Lietuvos valdžioms visos vietinės savivaldos reikalai, k.a:

a) valsčių, parapijų, apskričių ir rėdybų tvarka ir jų įstaigų administracija, policija;

b) vietos teismai ir civilinių bei kriminalinių Lietuvos įstatymų sutaisymas;

c) mokesnių rinkimas;

d) pinigų mušimas; pinigai savo forma ir didumu turi būti lygūs visos valstybės pinigams, kad visur liuosai galėtų vaikščioti;

e) žemės ir girių valdymo sutvarkymas, taipgi vietos pramonė ir prekyba;

f) žmonių švietimo dalykai (mokyklos, knygynai, muzejai ir t t.);

g) keliai ir aplamai komunikacijos dalykai - k.a. pašta, telegrafai ir t t.;

h) visi kiti dalykai, kurie centralinėms valdžioms nepriklauso.

§ 2. Centralinėms viešpatijos valdžioms priklauso grynai užsieniniai dalykai, (muitai, atstovybė ir tt.) taipgi valstybės apginimo reikalai; vie-nok Lietuvos žmonės kariuomenėje tarnauja Lietuvoje.

§ 3. Visi santykiai su centralinėmis valdžiomis atliekama per tam tikrą tų valdžių vietininką Lietuvoje, o autonomiškos Lietuvos reikalus valstybės centro įstaigose aprupina tam tikri Lietuvos seimo paskirti įgaliotiniai.

§ 4. Mokesnių bendriems valstybės reikalams, kiek neužtenka iš bendrųjų valstybės pajamų, priderama dalis išmokama iš autonomiškos Lietuvos išdo sulig sutarties su centralinėmis valdžiomis ir su Lietuvos seimo sutikimu.

§ 5. Be Lietuvos seimo sutikimo Lietuvoje neturi galės nei vienas centralinių valdžių išleistas įstatymas nei parėdymas, kuris kokiuo nors budu paliečia vidurinį [vidinį] Lietuvos gyvenimą.

§ 6. Lietuvos seimo išleistų įstatymų kopija pasiunčiama centralinėms valdžioms ir įstatymai skaitomi teisėtai, jei per 1 mėn. jokio centralinių valdžių protesto nebuna.

§ 7. Iškilus nesusipratimams su centralinėmis valdžiomis, reikalas atiduodama tam tikrai komisijai, kurion įgaliotinius lygiomis dalimis paskiria Lietuvos seimas ir centralinės valdžios.

Ir per komisiją nesusitaikius, centralinės valdžios turi teisę Lietuvos seimą paleisti. Nauji rinkimai atliekama sulig tos pačios sistemos, kaip ir

pirmiau, ir naujo seimo patvirtinti įstatymai tolimesnio centralinių valdžių tvirtinimo nereikalingi.

§ 8. Oficialė kalba autonomiškoje Lietuvoje yra lietuviška. Maišytose vietose drauge su lietuviška lygiomis teisėmis vartojama ir kitos vietinės kalbos (rusų, gudų, lenkų ir tt.). Visų svetimtaučių teisės autonomiškoje Lietuvoje lygios su lietuvių teisėmis.

Pastaba. Neišgalint išsiskirti iškovoti autonomijos, LDP. stoja ir už savivaldą, kuri apimtų bent svarbesnius Lietuvos visuomenės kultūros reikalus ir remtų plačiais demokratizmo pagrindais.

IV. Gyventojų teisės ir pamatinių įstatymų pagrindai.

§ 1. Visiška lygybė prieš įstatymus visų valstybės gyventojų, be tautos, kilties, tikėjimo ir lyties skirtumo.

§ 2. Gyvenimo ir asmens nepaliečiamybė, t.y.:

a) niekas negali būti kratomas, suimamas, kaltinamas ar baudžiamas kitaip, kaip tik sulig teismo nusprendimo ir pagal paprastų įstatymų;

b) niekieno laišškai nei siuntiniai negali būti atplėšami nei paaimami, kaip tik iš teismo paliepimo;

c) kiekvienas suimtas žmogus turi būti paleistas arba teisman paduotas ne vėliau, kaip per vieną parą vietose, kur teismas yra, ir per tris paras kitose vietose nuo valandos suėmimo;

d) už kiekvieną bereikalingą suėmimą, iškratymą žmogaus, buto arba kieno nors daiktų, už atplėšimą arba užlaikymą laiškų ar siuntinių - prieš teismą atsako visi tie, kurie koku nors budu prie to prisidėjo.

§ 3. Pilna sąžinės, žodžio, spaudos, susirinkimų ir draugijų laisvė, t.y.:

a) visi gyventojai turi teisę prigulėti ar neprigulėti prie kokio nori tikėjimo ir už tai nei niekas negali būti baudžiamas, nei jo teisės siauriamos;

b) visi turi teisę kalbėti, rašyti, spausdinti ar koku nors budu savo nuomonės platinti. Visokia cenzura panaikinama. Už kriminalinius spaudos ar šiaip žodžio prasikaltimus gali bausti tiktai teismas paprastu įstatymų keliu;

c) visi turi teisę daryti susirinkimus kap lauke (ore) taip ir pastogėje;

d) visi turi teisę liuosai, nesiklausdami valdžios leidimo, steigti visokias draugijas, bendroves, sąjungas bei politikos partijas.

§ 4. Visi turi teisę liuosai be pašpartų persikelti iš vietos į vietą ir gyventi visoj valstybėj, taipgi be jokių kliučių gali pasidaryti kitos valstybės piliečiais.

Prie etnografiškos Lietuvos priguli ir Prūsų Lietuva, bet čionai prie autonomiškos Lietuvos jos nepridedame.

§ 5. Visos valstybės įstaigos turi remtis demokratizmo pagrindais su plačiomis smulkųjų savivaldos vienetų (valsčių, apskričių ir t.t.) teisėmis. Valstybės ir vietos savivaldų įstatymų leidime dalyvauja visi pilnamečiai ir pilnateisiai žmonės, patįs (valsčių, parapijų savivaldose) arba per savo atstovus, renkamus visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu. Rinkimų sistema proporcinginė.

§ 6. Valdininkai renkami pačių žmonių arba jų atstovų ir už savo darbus atsako tik prieš teisumą sulig tam tikrų įstatymų.

§ 7. Teismas nemokamas ir teisėjai renkami arba pačių žmonių (žemesnieji) arba žmonių atstovų - iš kandidatų, kuriuos pasiūlo tam tikros teisų žinybos. Teisėjai nepakeičiami ir nepriklauso nei nuo administracijos, nei nuo kitų įstaigų. Už savo darbus jie atsako paprastu įstatymų keliu.

§ 8. Žmonių iniciatyva ir tam tikruose atsitikimuose referendumas, t.y.: tam tikras įstatymais nustatytas žmonių skaitlius gali seimams paduoti savo įstatymo sumanymą, taipgi seimo leidžiami įstatymai, kur aiškiai einama prieš pamatinius konstitucijos įstatymus, turi būti paduodami viešam žmonių perbalsavimui.

§ 9. Mirties bausmės panaikinimas.

§ 10. Į Bažnyčios ir tikėjimo bendrovių (parapijų) dalykus valstybė nei vietos savivaldos nesikiša ir jos laikoma privatinėmis draugijomis, kurios ir valdosi visai savarankiškai.

§ 11. *Mokesniai* turi būti imama nuo turto, pelno ir palaikų, prisilaikant progresyvinės sistemos (kas daugiau turi, tas daugiau moka). Paskirtoji pelno ir turto mažuma turi būti visai nuo mokesnių liuosa. Turi būti panaikinta visokie uždedamieji (t.v. netiesieji) mokesniai (banderolės, akčyzės, štempeliai ir kt.) nuo dalykų, kurie visiems būtinais reikalingi, kaip štai - nuo cukraus, žibalo, degtukų, druskos, geležies, popierio, miltų, arbatos ir t.t. Netiesieji mokesniai gali būti palaikomi arba uždedami tik ant dalykų, kuriuos vartoja vien didžturčiai arba kurie žmonių sveikatai kenksmingi (svaiginamieji gėrimai ir t.t.).

§ 12. *Šalies apginimas*. LDP. stovi už tai, kad visi tarptautiniai nesusipratimai būtų išsprendžiami be kraujo praliejimo, t.y. tam tikrų (trečiųjų ar kt.) teismų, ir todėl kovoja prieš militarizmą. Bet kol kitos tautos bei valstybės nuo kumščio galybės neatsisako, tol reikalinga visuomet būti pasirengus savo šalį ir reikalus apginti. Vienok jau dabar galima militarizmo našta daug palengvinti. Pirmas prie to žingsnis - sutrumpinimas tarnavimo laiko ligi 2 metų, o kaip tik pavėlys aplinkybės - tai dar daugiau - ligi nuolatinei kariuomenei nebus paversta žmonių milicija.

§ 13. *Apšvietimo reikalai.* Visas pradinis mokymas nemokamas, visiems priverstinas, duodamas krašto lėšomis. Išguldomoji kalba prigimtoji. Šale pradedamųjų mokyklų turi būti ligvalei visiems prieinamų bendro lavinimos mokyklų arba kursų taipgi sulig išgalės steigiama liaudies universitetų. Vidurinėse ir augštosiose mokyklose mokslas turi būti taipgi neapmokamas. Visos visuomenės (ar valstybės) užlaikomos mokyklos yra svietiškos. Tikybu mokslai gali būti išguldinėjama kaipo atskiri mokymo dalykai. Privatines mokyklas gali steigti kas tik nori su visokiomis programomis ir be valdžios leidimo. Taip - pat visi liuosai gali daryti skaitymus, kursus, knygynus, teatrus ir t.t.

Kiekvienas gyventojas turi teisę įgyti pradedamąjį, o kiek tai galima, ir tolymesnį apšvietimą prigimtąja savo kalba. Turi būti ligvalei ukio, amatų ir pramonės pradedamųjų, vidurinių ir augštųjų mokyklų.

V. Darbo žmonių reikalai ir socialės įstatymdavystės pagrindai.

§ 1. Apdraudimas visuomenės lėšomis nuo ligų, priepuolių ir bedarbės.

§ 2. Visi, kas turi metinių pajamų mažiau kaip 120 rublių arba turto mažiau ne 10 tukst. rublių, turi būti apdraudžiami nuo luošumo (invalidai) bei senatvės ir, kaip tik negalės sau duonos užsidirbti, tuoj turi gauti pensiją.

§ 3. Visiems neturtėliams nemokama gydytojo pagelba ir vaistai.

§ 4. Visiška liuosybė visokių amatinių (profesionalinių) draugijų taipgi streikų laisvė.

§ 5. Normalinis darbo laikas, prisilaikant 8 valandų dienos darbo.

§ 6. Turi būti paskirta mažiausias užmokesnis už darbininko darbą, prisilaikant vietinių sąlygų. Prie lygaus vyrų ir moterų darbo turi būti lygus ir užmokesnis.

§ 7. Vaikams turi būti uždrausta samdomas darbas visai, o nėščioms ir žindančioms nuolatinis (normalis). Prieaugliams [paaugliams] ligi 18 metų darbo diena turi būti trumpesnė, kaip suaugusių darbininkų, bent 2 valandoms.

§ 8. Nakties darbas gali būti leidžiama tiktai butiname reikale arba tokiose dirbtuvėse ar fabrikuose, kur to reikalauja technikos sąlygos. Vaikams, moterims ir paaugėliams nakties darbas draudžiama.

§ 9. Darbo vietos ir darbininkų butai turi būti įtaisyta ir laikoma sulig higijenos (sveikatos) reikalavimų.

§ 10. Turi būti įtaisyta kaip pabrių, taip ir ukio darbininkų inspekcija, pačių darbininkų renkama ir nei administracijai nei policijai nepriklausoma.

§ 11. Darbininkų ir darbdavių nesusipratimams gvildenti steigiama tam tikros komisijos, kuriosna įeina darbininkų ir darbdavių įgaliotiniai, taipgi valdžios atstovas. Šios komisijos nusprendimai turi tik patariamąją vertę. Abiems (t.y. darbininkų ir darbdavių) partijoms sutinkant, dalykas nuspręsti atiduodama trečiųjų teismui.

§ 12. Visuomenės lėšomis turi būti apdrausta motinystė, t.y. visos be išėmimo *neturtingos motinos* turi gauti vienkartinę ar ilgesniam laikui pašalpą kūdikio auklėjimui.

VI. Žemės valdymas ir žemės ukio reikalai.

§ 1. Visas Lietuvos žemės plotas priklauso autonomiškai Lietuvai.

§ 2. Artimiausia žemės ir girių priežiūra ir jų valdymo bei naudojimosi sutvarkymas priklauso vietinėms autonomiškoms bendrovėms, valsčiams, apskičiams ir t. t., prisilaikant pamatinių seimo įstatymų bei parėdymu.

§ 3. Lietuvos visuomenės ukiui ant sveikų ir racionalių pamatų pastatyti ir sodžiaus bežemių ir mažžemių gerovei pakelti, Lietuvos Demokratų Partija siūlo įsteigti tam tikrą žemės fondą, iš kurio būtų galima aprupinti žeme mažžemiai ir bežemiai. Į tą žemės fondą pereina: 1) valstybės ir valdžios giminės žemės ir girios, taipgi tos cerkvių, bažnyčių ir vienuolynų žemės, kurias seimas pripažis toms įstaigoms esant nereikalinga; 2) privatinės žemės, kurios tektų labai jau tolimiems giminėms; 3) tam tyčia išpirktos žemės šalies lėšomis nuo atskirųjų valdytojų; 4) visos šalies girios ir ežerai.

§ 4. Bežemiams ir mažžemiams žemė suteikiama tokiomis sąlygomis:

a) pilnon naudojimosi nuosavybėn už tam tikrą įstatymų keliu nustatytą užmokesnį grynais pinigais;

b) ilgalaikinėn nuomon su teise įgyti tą žemę nuosavybėn; šiame atsitikime nuosavybėn išsipirkti žemę turi turėti teisę kiekvienas, kas per pirmuosius 10 metų įves ukyje tam tikrus įstatymais apsprestus pagerinimus (melioracijas, sodnus ir t. t.);

c) ilgalaikinėn (pav., 25 metų) nuomon su teise, nuomos laikui praėjus, tą patį žemės plotą vėl toliau nuomoti sulig naujos taksos.

§ 5. Žemė gali būti duodama, išnuojama ir parduodama kaip atskiriems žmonėms, taip ir kooperatyviškoms bendrovėms, taigi draugijoms, valsčiams, parapijoms ir kitiems taip vadinamiems "juridiškiems asmenims".

§ 6. Atskiriems žmonėms (bežemiams ir mažžemiams) žemės duodama (parduodama, išnuojama) mažiausia tiek, kad galėtų iš jos prasi-maitinti, bet ne daugiau normos, kuri turi būti įstatymais nustatyta kaipo *maximum* žemės ploto, virš kurio joks atskiras žmogus neturi teisės daugiau žemės valdyti.

Pastaba: Išleidžiant šį įstatymą jeigu tokių žemių atsirastų, tai jos pereina bendran žemės fondan.

§ 7. Privatinėms ypatoms spekuliuoti (žemės prekyba užsiimti) žeme turi būti uždrausta arba bent įstatymais suvaržyta (padėta po valstybės priežiūra).

§ 9. Iš šalies išdo tam tikra pinigų suma kasmet turi būti skiriama: 1) ukio mokykloms, kursams, parodoms ir t t.; 2) paveikslingiems ukiams ir bandymo stotims; 3) javų sėklai ir gyvulių veislėms pagerinti, 4) keliams taisyti, grioviams kasti ir aplamai melioracijos bei kitiems ukio reikalams.

§ 10. Šalies išdo lėšomis turi būti padedama ukininkams vienasėdžiams išsikelti, prie naujų ukininkavimo formų pereiti, taipgi lengvomis sąlygomis suteikiama paskola, o reikale ir pašalpa ir t t.

§ 11. Galutiniai turi būti išrišta servitutų klausimas.

§ 12. Priverstinai, išdui padedant, apdraudimas nuo ugnies ir nelaimių.

VII. Taktika.

Savo tikslui pasiekti Lietuvos Demokratų Partija naudosis įvairiais įrankiais:

1. Rupinsis organizuoti žmones į amatų, užsiėmimų korporacijos (ukio, vartotojų, kredito ir t t.) ir kitas draugijas bei sąjungas.

2. Steigs gerų lietuviškų mokyklų, knygynų, leis knygų, laikraščių atsišaukimų, darys skaitymų, kursų ir tt. - žodžiu, stengsis šviesti ir organizuoti plačias darbo žmonių minias.

3. Reikale ir prie progos stengsis užmegzti ryšius ir eiti išvien su visomis Lietuvos [Lietuvos] ir kitų kraštų politikos partijomis ir srovėmis, kurios tik turi maž-daug panašius idealus ir norės išvien veikti ar kovoti.

4. L. D. Partija naudosis ir visomis kitomis priemonėmis, kurios, sulig laiko ir aplinkybių, išrodys naudingomis Partijos tikslui idealams pasiekti.

* * *

Tuo tarpu tiek. Rašto ir žodžio kritika bei gyvenimas teparodys, ko šiame projekte truksta ar kas nereikalinga.

R-lis. [Albinas Rimka]

Varpas, 1914, nr. 3, p. 106-113.